

AH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Special Issue, March 2019

International Multilingual Refereed Research Journal

V i d y a w a r t a®

Indian Council And Social Science Research

(Western Regional Center, Mumbai)

And

**Jeevandeep Shaikshanik Sanstha
Arts, Commerce & Science College, Khardi**

Tq. Shahapur, Dist. Thane.
(Affiliated to Mumbai University)

Organized

Two Day's Interdisciplinary National Conference on

Impact of Globalisation on Indian Tribal Community

On Dated : 01 & 02 March, 2019

Organized By

Jeevandeep Shaikshanik Sanstha
Arts, Commerce & Science College, Khardi,
Shahapur, Dist-Thane- 421601

Prof. D.M. Bhutale
Convener

Prof. K.R. Kalkate
I/C. Principal

25) जागतिकीकरणात आदिवासींचे स्थान प्रा. संदिप भागु चपटे, शिवळे मुरबाड	100
26) जागतिकीकरणाचा ठाणे जिल्ह्यातील आदिवासी जमातींवरील परिणाम प्रा. लालचंद्र आर. संते, जि. ठाणे	103
27) जागतिकीकरणाची संकल्पना डॉ. सिध्देश्वर सटाले, गेवराई	106
28) जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम प्रा. आर. जी. शेवलीकर, धर्माबाद	108
29) जागतिकीकरण आणि भारतातील आदिवासी समुदायाचे आर्थिक जीवन डॉ. विकास विठ्ठल शेवाळे, पुणे	111
30) पालघर जिल्ह्यातील पर्यटन स्थळांचा जागतिकीकरणाच्या दृष्टीने केलेला अभ्यास प्रा. सोमनाथ अंकुश नवले, जि. ठाणे	117
31) आदिवासी समुदायावर जागतिकीकरणाचे झालेले परिणाम—एक समाजशास्त्रीय ... डॉ. दत्ता एम. तंगलवाड, जि.बीड	121
32) जागतिकीकरणाचा भारतीय आदिवासी संस्कृतीवर झालेला परिणाम:एक आभ्यास संध्या रूस्तुम येवले, पुणे	125
33) जागतिकीकरण आणि आदिवासी समाज प्रा.डॉ. माधव केरबा वाघमारे, जि. जळगाव	127
34) संजीव के उपन्यासों में चित्रित औद्योगीकरण से प्रताड़ित आदिवासी समाज डॉ. भीमराव रामकिशन घोडगे	129
35) अनुज लुगुन की कविता में आदिवासी विमर्श (लम्बी कविता - 'बाघ और सुगना मुण्डा की बेटों' के विशेष ... संतोष नागरे, जि. बीड	132
36) हिंदी साहित्य में आदिवासी विमर्श प्रा. पोटकुले हिरा तुकाराम, बीड	135
37) FLUVIAL ASSESSMENT OF THE BEDROCK INCISION IN THE DEVELOPMENT PO... Mr. K. Pawar, Dr. A. Jethe, Dr. S. Gaikwad, Prof. M. Ayub & Dr. K. C. Mohite	137

आर्थिक विकास—अथर्व प्रकाशन, पुणे

२. शेलार, पगारे, कांबळे, महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेचे विकासाचे पैलू — टेकमॅक पब्लिकेशन, पुणे

३. प्र. जगन कराडे, जागतिकीकरण भारतासमोरील आव्हाने—डायमंड पब्लिकेशन, पुणे

४. डॉ. गोविंद गारे : महाराष्ट्रातील आदिवासी जमाती कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन विजयनगर, पुणे

५. डॉ. गोविंद गारे : महाराष्ट्रातील अनुसूचित क्षेत्र आणि अनुसूचित जमाती, विजयनगर, पुणे

६. प्रा. डॉ. बी.डी. तोडकर : भारत आणि जग, डायमंड पब्लिकेशन

७. डॉ. गोविंद गारे : आदिवासी प्रश्न आदिम प्रकाशन ४०६ सोमवार पेठ, पुणे

जागतिकीकरणाची संकल्पना

डॉ. सिध्देश्वर सटाले

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख,

र.भ.अट्टल कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय गेवराई

*****

प्रस्तावना :

जागतिकीकरण ही सद्यः कालीन प्रक्रिया असून ती जगभर सुरु आहे. औद्योगिकीकरण पाश्चिमात्यकरण व आधुनिकीकरण प्रक्रियांचा विस्तारीत असा पुढचा टप्पा म्हणजे जागतिकीकरण होय. १९८० नंतर इंग्लंड, फ्रान्स, रशिया, ऑस्ट्रेलिया इत्यादी देशात आर्थिक सुधारणेचे वा पुनर्रचनेचे जे कार्यक्रम सुरु झाले त्यातून जागतिकीकरणाची प्रक्रिया सुरु झाली. जागतिकीकरणा ने आज आपल्याला घेरून टाकले आहे. पंधराव्या-सोळाव्या शतकातील युरोपातील आधुनिक भांडवली उत्पादन संबंधाचा उगम वसाहतवाद, साम्राज्यवाद, विसाव्या शतकातील तंत्रवैज्ञानिक विकासातून झालेला अमेरिका जीवनशैलीचा प्रसार असा हा प्रवास घडत आपण जागतिकीकरणाच्या लाटेवर कळत-नकळत स्वार झालो आहोत. जगभर श्रमिकांचे एक राष्ट्र एक राज्य निर्माण होईल. हे मार्क्सचे स्वप्न भंग पावले असून आता जगभर भांडवलदारांचे एक राष्ट्र उभारण्याच्या दृष्टीने धडपड सुरु आहे. थोडक्यात या प्रक्रियेच्या सुरुवातीला भारतात ज्या प्रतिक्रिया उमटल्या होत्या, त्याच आता प्रगत देशांत उमटत आहेत. जागतिकीकरणामुळे आपण असुरक्षित होऊ नोकऱ्या गमावू आपल्या हातातील उद्योग इतर देशांकडे जाईल अशी भीती आपल्याकडील होती. जागतिकीकरणामुळे अनेक फायदे झाले आणि तोटे झाले यामुळे ही संकल्पना समजून घेता येईल.

संशोधनाचा उद्देश :-

१) जागतिकीकरणाची संकल्पना स्पष्ट करणे.

संशोधन पद्धती या संशोधनासाठी विश्लेशणात्मक व इतिहासीक संशोधन पद्धतीचा वापर केला आहे. या संशोधनासाठी द्वितीय स्त्रोताचा आधार घेतला आहे.

जागतिकीकरणाच्या व्याख्या :-

जागतिकीकरण म्हणजे देशात खुला बाजार गुंतवणुकीसाठी मोकळी बाजारपेठ, व कुशल देशांवर

जागतिकीकरणाची निर्मिती व्यापारनिष्ठित आर्थिक धोरणातून झाली. आंतरराष्ट्रीय स्पर्धात्मक वातावरणाशी राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेचा समन्वय साधण्याचा प्रयत्न केला जातो.

जागतिकीकरणाची व्याख्या करतांना राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेचे संघटन आणि सम्मिलीकरण अशा दुहेरी प्रक्रिया जागतिक अर्थकालिन बाजारपेठेत अपूर्ण पाश्चात्य तंत्रज्ञान, भांडवती वस्तू उत्पादन संस्थेला आणि व्यवस्थापन तंत्र यांच्या वर्चस्वातून निर्माण होतात. जागतिकीकरण म्हणजे मुक्त आर्थिक धोरण क्रिया अर्थव्यवस्थेचे आंतरराष्ट्रीयकरण करणे होय.

जागतिकीकरण म्हणजे संपूर्ण जग ही एकच बाजारपेठ असून या जगात असणारे सर्व देश हे या जागतिक बाजारपेठेतील घटक आहेत असे समजून सर्व देशांनी एकामेकांशी मुक्तपणे व्यापार करणे होय.

जागतिक बँकेच्या विश्लेषणानुसार :-

जागतिकीकरण अथवा वैश्वीकरण म्हणजे जागतिक अर्थव्यवस्था निर्माण करण्याचा हेतूने भांडवल, तंत्रज्ञान विविध वस्तू व श्रम यांची गतिशिलता विविध देशांमध्ये कुठल्याही सीमारेषेची आडचणी न बाळगता मुक्तपणे करता येणे होय.

जागतिकीकरण म्हणजे :-

अ) उपभोग्य वस्तुंच्या समावेशासह सर्व वस्तुवरील आयात नियंत्रणे हळूहळू रद्द करणे

ब) आयात जकातीचे दर कमी करणे.

क) सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांचे खाजगीकरण करणे होय. जागतिकीकरण म्हणजे देशाच्या राजकीय सीमेबाहेर आर्थिक व्यवहारांचा विस्तार करणे होय.

आपल्या अर्थव्यवस्थेत जगातील औद्योगिकणाच्या प्रगत असणाऱ्या विविध देशांना उत्पादन करण्यासाठी व आपल्या अर्थव्यवस्थेतील विविध उद्योगांत व अन्य अनेक क्षेत्रात गुंतवणुक करण्यास मुक्त प्रवेश देणे म्हणजे अर्थव्यवस्थेचे जागतिकीकरण करणे होय.

जागतिकीकरणाची वैशिष्ट्ये :-

१. जागतिक अर्थव्यवस्थेची निर्मिती

संपूर्ण जगासाठी एकच अर्थव्यवस्था म्हणजेच जागतिक अर्थव्यवस्था निर्माण करणे हे जागतिकीकरणाचे पहिले वैशिष्ट्य आहे. या प्रक्रियेत जागतिक व्यापारावरील निर्बंध दूर करून विविध राष्ट्रातील भांडवल, तंत्रज्ञान, बाजारपेठा, श्रम, वस्तू व सेवा इत्यादीचे एकीकरण करून विशाल अकार असलेल्या जगाचे प्रत्यक्ष व्यवहार करण्यासाठी एक लहान खेड्यात रुपांतर होणे अपेक्षित आहे.

२. जागतिक व्यवस्थेची निर्मिती :-

साधारणतः जागतिकीकरण ही एक आर्थिक प्रक्रिया मानली जाते. तथापि अधिक व्यापक दृष्टीने विचार केल्यास ती एक सामाजिक प्रक्रिया आहे हे लक्षात येते. कारण या प्रक्रियेत जगातील विविध समाजाचे एकीकरण करून एकजागतिक व्यवस्था (world or global system) निर्माण करणे अपेक्षित आहे.

३. उदारीकरण व खाजगीकरण या प्रक्रियांचा चालना :-

जागतिकीकरणात उदारीकरण व खाजगीकरण यांना मोठी चालना मिळाली आहे. जागतिक बँकेच्या मते तर आर्थिक उदारीकरण करणे व सरकारी उद्योगांचे खाजगीकरण करणे म्हणजेच जागतिकीकरण होय.

४. विविध माध्यमे :-

जागतिकीकरणाची प्रक्रिया ही विविध माध्यमांच्याद्वारे गतीमान झालेली आहे ही माध्यमे पुढीलप्रमाणे आहेत.

अ) आंतरराष्ट्रीय संघटना - उदा. जागतिक बँक आंतरराष्ट्रीय नाणेविधी

ब) प्रादेशिक संघटना उदा. अमेरिकन शल्य संघटना, आफ्रिकन संघटना, युरोपियन मुक्त व्यापार संघ, सार्क इत्यादी.

क) जनसंयोजन उदा. वृत्तपत्रे, रेडिओ, दूरदर्शन, चित्रपट, इंटरनेट इत्यादी.

५. आमलाग्र बदलाची प्रक्रिया :-

जागतिकीकरण ही संपूर्ण मानव समाजात आमलाग्र बदल घडवून आणणारी प्रक्रिया आहे. या प्रक्रियेत उद्योग, व्यापार, शेती, वित्त, श्रमपुरवठा, तंत्रविद्या, दळणवळण, स्थलांतर, जीवनमान, शासनव्यवस्था, शिक्षणव्यवस्था, विवाह, कुटुंब, कला, क्रीडा, मूल्ये, भाषा, संस्कृती, पर्यावरण अशा सर्वच क्षेत्रात होणारे बदल घडून येऊ लागले आहेत. त्यामुळे जगाचा कायापालट होऊ लागला आहे.

जागतिकीकरणाचे फायदे :-

१. औद्योगिकीकरणास चालना :-

जागतिकीकरणामुळे विकसनशिल राष्ट्रांत औद्योगिकीकरणात मोठी चालना मिळाली आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत उद्योगाची कार्यक्षमता व स्पर्धात्मकता वाढविण्यासाठी अनेक निर्णय घेण्यात आले आहेत.

१. बाजारपेठांचा विस्तार

२. परकीय व्यापारात वृद्धी

३. उपभोक्त्यांचा फायदा

४. रोजगार वृद्धी

५. सेवाक्षेत्राचा विस्तार

६. सामाजिक-सांस्कृतिक संबंधात वाढ

जागतिकीकरणाचे तोटे :-

१. स्थानिक उद्योगास मारक
२. बहुराष्ट्रीय कंपन्यांची मक्तेदारी
३. बेरोजगारीत वाढ
४. विषमतेत वाढ
५. विकसनशील राष्ट्रांची लूट
६. कर्जबाजारी पणात वाढ
७. पर्यावरणाची समस्या
८. समाजवाद व कल्याणकारी धोरणास सोडचिष्टी
९. सामाजिक-सांस्कृतिक क्षेत्रावर अनिष्ट प्रभाव
१०. पायाभूत सुविधांकडे दुर्लक्ष

सारांश :-

जागतिकीकरणाचा अर्थ, वैशिष्ट्ये, जागतिकीकरण व भांडवलशाही यांच्यातील संबंध आणि जागतिकीकरणाचे फायदे-तोटे इत्यादींची चर्चा केली आहे. जागतिकीकरण ही आर्थिकदृष्ट्या सर्व जगाची एकच अर्थव्यवस्था निर्माण करण्याची प्रक्रिया आहे. सामाजिकदृष्ट्या जागतिकीकरण ही जगातील सर्व लोक व समाज यांना एका जागतिक व्यवस्थेत सामील करण्याची प्रक्रिया आहे.

संदर्भ सुची :-

१. के.एच.ठक्कर भारतीय अर्थशास्त्र, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर, जून २००५
२. गजानन खातू जागतिकीकरण परिणाम आणि पर्याय अजय प्रकाशन मार्च २००१ पृ.१०

28

जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम

प्रा. आर. जी. शेवलीकर

सहाय्यक प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग,
लाल बहादूर शास्त्री महाविद्यालय, धर्माबाद जि. नांदेड

*****

जागतिकीकरण ही भारतासाठी धवीध संकल्पना आहे. कारण संत साहित्यातील वसुधैव कुटुंबकम् ही संकल्पना जागतिकीकरणाशी निगडित आहे. संत ज्ञाधेश्वरांनी पसायदानातून तुकोबांनी आपल्या गाथेतून जगाच्या कल्याणाचा आशावाद प्रकट केला. जागतिकीकरण हे सुद्धा जगातील सर्वच राष्ट्रांची प्रगती व्हावी, सर्वांचे कल्याण व्हावे यासाठीच स्वीकारण्यात आलेले आहे. दुस-या महायुद्धानंतर जगातल्या अनेक देशांच्या अर्थव्यवस्था विस्कळीत झाल्या होत्या. त्या सुरळीत व्हाव्यात यासाठी प्रशुल्क व व्यापार संबंधी सामान्य करार (GATT) व जागतिक नाणेनिधी (IMF) या आंतरराष्ट्रीय संघटना स्थापन करण्यात आल्या. या दोन संस्था अधुक्रमे व्यापार सुरळीत चालावा व भांडवलविषयक गरजा पूर्ण व्हाव्या यासाठी कार्य करतात पुढे आंतरराष्ट्रीय व्यापारात आणखी सुधारण्या करण्याच्या हेतुने 1995 साली जागतिक व्यापार संघटनेची (WTO) स्थापना करण्यात आली. देशादेशांत वस्तु व सेवा, उत्पादक घटक (भांडवल, तंत्रज्ञान, श्रम, संयोजक) यांची मुक्तपणे देवाण-घेवाण होऊन उत्पादन, उपभोग, निर्यात वाढून सर्व राष्ट्रांचा विकासा व्हावा हा जागतिक व्यापार संघटनेच्या स्थापनेमागचा हेतु होता. जागतिकीकरण ही जागतिक व्यापार संघटनेच्या मार्गदर्शनातून सुरू करण्यात आले. जागतिकीकरण म्हणजे सर्व देशांच्या अर्थव्यवस्था परस्परांशी खुल्या स्वरूपाने जोडण्याची प्रक्रिया आहे. जग हे एक मोठे खेडे (Global Village) बनवून त्यांच्यातील व्यापार निर्बंधमुक्त करणे आणि वस्तु व सेवा, भांडवल, संयोजन, तंत्रज्ञान या सर्वांवरील बंधने काढून जगातील सर्व राष्ट्रांचा आर्थिक विकास करण्याची दीर्घकालीन प्रक्रिया म्हणजे जागतिकीकरण !

भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम :-

भारत हा जागतिक व्यापार संघटनेचा संस्थापक देश आहे. 1990 या वर्षी भारत आर्थिक पेचप्रसंगात अडकला होता.